

Ключевые слова: сиротство; социальное сиротство; причины социального сиротства; ребёнок-сирота; дети, лишённые родительского попечения; отказные дети; отобранные дети; приёмные дети; дети группы риска; безнадзорные и беспризорные дети; социальная политика государства, превентивные меры, территориальное сообщество.

Kalchenko L. V. Social abandonment as a social phenomenon: the concept and causes

In the paper were presented the definitive analysis of the terms „abandonment”, „social abandonment”, were determined the groups of social orphans and the main causes of this social phenomenon. Author made accent on the need to introduce preventive measures to address the problem of the abandonment and the involvement to the problems not only of public authorities and institutions but also the subjects of the local community, that were representatives of civil society.

Key words: abandonment, social abandonment, the causes of social abandonment, orphan, children without parental care, children abandoned by parents, adopted children, children at risk, neglected and homeless children, state social politic, preventive measures, local community.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2012 р.
Прийнято до друку 31.08.2012 р.

УДК 316.37-058.862:37.013.42

О. М. Терновець

**СОЦІАЛЬНЕ СИРІТСТВО
ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ**

Фрідріх Ніцше вважав головною, визначальною властивістю історії – її періодичне повторення, рух по колу. Проблема соціального сирітства вже в котрий раз торкається української спільноти, і знову ми постаємо перед нею незахищеними та безпорадними, ніби чуємо про це вперше, і не було далеких

20-30-х рр., післявоєнних 40-х. У науковій літературі не існує чіткого визначення явища саціального сирітства. Крім низки термінів, якими позначають це поняття, проблема ускладнюється відмінностями в підходах до їх тлумачення, розуміння причин, що їх викликають та обставин, що їх супроводжують [11].

Відсутність чіткого визначення поняття „соціальне сирітство”, з одного боку, та гостра необхідність вивчення різноманітних проявів соціального сирітства, з іншого, зумовили вибір теми нашої статті, метою якої є аналіз соціального сирітства як однієї з категорій соціальної

педагогіки шляхом аналізу сучасного стану дослідження даної проблеми, надання визначення поняття „соціальне сирітство” та категорій дітей, що його наповнюють, а також з’ясування причин появи й існування даного феномену.

У сучасній соціально-педагогічній теорії вже накопичено чимало праць, що присвячені проблемі соціального сирітства та розкривають даний феномен з різних аспектів. Найбільш цікавими для нас стали:

1) праці, присвячені тлумаченню поняття „соціальне сирітство” та категорій дітей, що його наповнюють (наукові статті З. Рогач „Безпритульність і бездоглядні „діти вулиці” як проблема сучасного українського суспільства”, І. Ченбай „Сучасний зміст понять „сирота”, „сирітство”, Н. Павлик „Соціальне сирітство як науково-теоретична категорія”, С. Чернети „Соціальне сирітство як соціально-правова проблема”, Є. Слуцького „Бездоглядність у Росії: знову загрозлива реальність”, І. Пеши, Н. Комарової „Інформованість громадян України щодо причин та наслідків соціального сирітства”; монографія Л. Артюшкіної „Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект); кандидатські дисертації: І. Пеши „Соціальне становлення дітей в дитячих будинках сімейного типу” та Л. Кальченко „Педагогічні умови соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх”);

2) праці, що розкривають причини соціального сирітства (наукові статті І. Пеши „Причини соціального сирітства та розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт в умовах трансформації українського суспільства”, В. Мухіної „До проблеми соціального розвитку дитини”; докторська дисертація І. Осипової „Система запобігання соціальному сирітству”);

3) роботи, які обґрунтовують зміст, форми і методи соціально-педагогічної роботи з дітьми-соціальними сиротами (статті Л. Цибулько „Організація виховної роботи з безпритульними дітьми та дітьми-сиротами в історії й теорії педагогіки”, Л. Бережної „Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в закладах інтернатного типу”; монографія В. Яковенко „Виховання та усиновлення дітей-сиріт”; докторська дисертація Л. Палієвої „Виховання і особистісний розвиток дітей-сиріт в умовах альтернативних форм життєстрою” та інші).

Проаналізуємо їх, поступово вирішуючи мету даної статті.

Як було зазначено вище, на сьогоднішній день в Україні немає чітко визначеного поняття стосовно сирітства. У засобах масової інформації, періодичних виданнях, психолого-педагогічних працях, результатах соціологічних досліджень вживаються такі терміни: безпритульні, діти-сироти, бездоглядні, бездомні, діти вулиці, діти, позбавлені батьківського піклування, соціальні сироти, неповнолітні „групи ризику”. Тому наведемо приклади тлумачення деяких з цих

понять, які набули широкого розповсюдження та зустрічаються у наведених нами вище наукових публікаціях.

У юридичній літературі найбільш уживаний термін „безпритульність” позначається як „стан людської особистості, який характеризується відсутністю мінімального пристосування до вимог, які висуваються до поведінки суспільством. Безпритульність ґрунтується на недостатній соціалізації, що перешкоджає прийняттю особою на себе певної ролі” [12].

Проблему дітей-сиріт порушує у своїй роботі „Бездоглядність у Росії: знову загрозлива реальність” Є. Слуцький. Він говорить про категорію „бездоглядних” як про неповнолітніх, позбавлених педагогічного нагляду та піклування, які живуть в умовах, що негативно впливають на їх громадські прояви та здоров’я [9]. Він також підкреслює, що безпритульними треба вважати не тільки дітей, які втратили батьків і домашнє вогнище. Дітей слід вважати безпритульними і в тому випадку, якщо батьки позбавляють дітей їжі, грубо з ними поводяться або спокушають їх на злочин.

Згідно з дослідженнями М. Мацковського, наявність адекватної структури комунікацій між батьками і дітьми є важливою передумовою успішного виконання родиною її виховної функції. Відсутність таких відносин веде до розповсюдження явища фактичної бездоглядності дітей, що живуть у відносно благополучних сім’ях.

У науковій публікації М. Рибінського „Державна соціальна політика в інтересах дітей” [4] „діти, позбавлені батьківського піклування” тлумачаться як особи віком до 18 років, які залишилися без опіки одного або двох батьків у зв’язку з:

- відсутністю батьків або позбавлення батьківських прав;
- обмеженням їх батьківських прав;
- визнанням батьків недієздатними (частково дієздатними);
- перебуванням батьків у лікувальних установах;
- відбуванням покарання у вигляді позбавлення волі, перебування в місцях позбавлення волі в якості підозрюваних і обвинувачених у скоєнні злочину;
- відхиленням від батьків виховання дітей або від захисту їх прав та інтересів;
- відмовою батьків забрати своїх дітей з виховних, лікувальних закладів, установ соціального захисту і в інших аналогічних випадках визнання дитини, залишеного без піклування батьків у встановленому законодавством порядку”.

Існує також поняття „діти вулиці”. Статус цієї категорії дітей в Україні, юридично не визначено, але фактично їх також можна віднести до дітей, позбавлених батьківської опіки. Результати досліджень Державного інституту проблем сім’ї і молоді, проведених на замовлення

Державного центру соціальних служб для молоді у 2002 р. показали, що до „дітей-вулиці” в Україні слід відносити такі групи неповнолітніх:

- *безпритульні діти* – це діти, які не мають постійного місця проживання в зв'язку з втратою батьків, асоціальними формами поведінки дорослих у сім'ї, та діти, яких вигнали з дому батьки;

- *бездоглядні діти* – це діти, які мають певне місце проживання, але вимушені перебувати на вулиці в результаті матеріальної неспроможності опікунів (родичів, бабусь, дідусів); психічних розладів батьків; байдужого ставлення останніх до виховання дітей;

- *діти-втікачі із виховних установ* – це діти, що зазнали психологічного, фізичного та сексуального насильства в закладах інтернатного типу та притулках;

- *діти-втікачі з зовні благополучних сімей* – це діти з високим рівнем конфліктності, патохарактерологічними особливостями, відхиленнями у психічному та особистісному розвитку;

- *діти, що за своїми психологічними ознаками схильні до постійного перебування на вулиці* – це діти, позбавлені систематичного батьківського піклування; аутсайтери шкільних колективів; діти з яскраво вираженими ознаками важковихованості, схильні до безцільного проведення часу [6].

За визначенням ЮНІСЕФ (Дитячий фонд ООН) до „дітей вулиці” належать:

- діти, які не спілкуються з власними родинami і живуть у тимчасових сховищах (покинутих будівлях тощо) або взагалі не мають постійного пристановища і кожен день ночують будь-де; першочерговими потребами їх є фізіологічне виживання і пошук житла (безпритульні діти);

- діти, які підтримують контакт із сім'єю, але через бідність, перенаселення житла, експлуатацію та різні види насилля (фізичне, сексуальне, психічне) проводять більшу частину дня, а інколи і ночі (бездоглядні діти);

- діти вихованці інтернатів та притулків, які з різних причин втекли з них і перебувають на вулиці (діти, які перебувають під опікою держави) [6].

Це узагальнена характеристика „дітей вулиці”, оскільки в залежності від соціально-економічних умов у країні ступінь маргіналізації має свої специфічні прояви. Так, у країнах Латинської Америки, зокрема Бразилії, Аргентині, є певна кількість дітей, які живуть на вулиці і вчиняють переважну кількість асоціальних вчинків.

У країнах Європи до групи сиріт відносяться не лише діти, які не мають постійного житла. Наприклад, у Бельгії розрізняють три групи „дітей вулиці”:

- діти вулиць протягом більшої частини дня;
- діти, які жебракують, працюють на вулиці;

- діти, котрі живуть вдома, але вулиця є середовищем їх постійного місцеперебування.

У Швеції дітей, що не контактують з батьками й проводять більшість часу в тимчасових приміщеннях та на вулиці, називають „покинутими”, в Італії стосовно дітей-сиріт вживається термін „неповнолітні групи ризику”.

У Великобританії осіб вулиці залежно від віку називають „юні втікачі” – діти до 18 років, які пішли з дому чи виховної установи; „молоді бездомні” – особи, що не мають роботи та постійного місця проживання; також до групи бездоглядних дітей відносять підлітків та молодь, які не мають постійного притулку, ночують у різних місцях вуличних будівель.

У Греції, Туреччині, Угорщині, Хорватії бездоглядними дітьми називають переважно циганчат та дітей біженців.

Збільшення чисельності „дітей вулиці” у першу чергу пов’язане з динамікою сімейного життя. На мікрорівні, як зазначалося в доповіді ЮНІСЕФ Незалежної комісії з гуманітарних питань ООН в 1990 році, „дитина потрапляє на вулицю у зв’язку з тим, що її родина переживає кризу, і якщо ще не розпалася, то знаходиться в процесі розпаду” [5].

Для роз’яснення соціального характеру поняття сирітства, звернемося до стислого словника „Сімейне виховання”. У цьому словнику поняття „сирітство” розглядається як „соціальне явище, зумовлене наявністю в суспільстві дітей, батьки яких померли, а також дітей, які залишилися без піклування батьків в результаті позбавлення останніх батьківських прав або визнання їх у встановленому порядку недієздатними” [8].

Як свідчать дані державної доповіді щодо становища дітей в Україні, з 1997 року спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей, які офіційно законом не визнані сиротами, але позбавлені батьківської опіки.

Фактично ці діти могли б бути визнані сиротами, оскільки батьки з певних причин, належним чином не займаються їх вихованням. Однак для дітей цієї категорії використовують поняття „безпритульність”, яке є більш ширшим, ніж сирітство, і активно використовується суспільством. Історично склалося так, що під безпритульністю розумілася житлова бесприютність, душевний стан самотності, занедбаності, а також затяжні сімейні негаразди.

У розумінні Л. Сидорової, діти, які залишилися без піклування батьків – це особи в віці до 18 років, які залишилися без піклування єдиного або обох батьків, у зв’язку з відсутністю, або позбавленням батьківських прав [8].

Ю. Василькова, Т. Василькова розглядають поняття „соціальні сироти”, як дітей, батьки яких юридично не позбавлені батьківських прав, але фактично не піклуються про своїх дітей [2].

М. Галагузова вважає, що соціальний сирота – це дитина, яка має біологічних батьків, але вони з якихось причин не займаються вихованням дитини і не піклуються про неї [10].

По різному воно також визначається західними і нашими фахівцями, що проявляється в наступному: до соціальних сиріт західні фахівці відносять, переважно, ту категорію дітей, яка була позбавлена батьківської участі з раннього віку. У нашій країні, по-перше, вік цих дітей має більш широкі рамки: від 3-х до 16 років. По-друге, основна маса цих дітей знаходиться в подібному положенні не з дитячого, а з більш старшого віку, коли особливо важливого значення набуває більш широкий контекст виховання.

Явище соціального сирітства дуже різноманітне, і ще одним з проявів сирітства є „покинуті діти”. Дослідники відзначають, що по всьому світу ними заповнені лікарні, пологові будинки, спеціальні заклади. У різних країнах і різні фахівці їх називають по-різному, наприклад: „відмовні діти”, „казенні немовлята”, „народжені, щоб бути покинутими”, „вічні новонароджені” та ін. Спеціалісти соціально-педагогічної роботи відносять їх до неблагополучних дітей і ретельно аналізують соціально-економічні та культурно-ціннісні фактори, які сприяють розповсюдженню даного феномену.

Спираючись на попередній матеріал, можемо стверджувати, що соціальне сирітство – це поняття багатопланове, що включає декілька категорій дітей, які ми умовно систематизували за наступними критеріями:

За місцем перебування:

- інтернатні установи (вихованці будинків дитини, дитячих будинків, шкіл-інтернатів);
- вулиця (безпритульні діти, діти-втікачі).

За проміжком часу:

- тимчасове явище (батьки перебувають на лікуванні, у місцях позбавлення волі, обмежені в батьківських правах);
- необмежені тимчасові рамки (фізичні сироти; у деяких випадках батьки позбавленні батьківських прав).

За ініціатором припинення дитячо-батьківських відносин:

- батьки („підкинуті” діти, відмовні діти);
- діти (діти-втікачі);
- держава (діти, батьки яких позбавлені батьківських прав; діти, вилучені у батьків).

Саме ж поняття „соціальне сирітство” будемо трактувати як *негативне соціальне явище, у результаті якого дитина залишається сиротою при живих батьках та в подальшому зазнає труднощі у вихованні, навчанні, спілкуванні, соціалізації та інтеграції в суспільство.*

Визначивши поняття соціального сирітства та категорій дітей, що його наповнюють, наступним завданням нашого дослідження є з'ясування причин виникнення й існування даного феномену.

На думку В. Мухіної причинами соціального сирітства є природні катаклізми (катастрофи, голод) і соціальні потрясіння – війни, міжнаціональні конфлікти та інші явища, які породжують проблеми біженців, вимушених переселенців. До числа безпосередніх причин соціального сирітства, на її думку відносяться наступні:

- добровільна відмова батьків (частіше матері) від своєї неповнолітньої дитини, найчастіше це відмова від новонародженого в пологовому будинку. З юридичної точки зору відмова від дитини – правовий акт, який офіційно підтверджується спеціальним юридичним документом;

- примусове вилучення дитини з родини, коли в цілях захисту прав, життя і інтересів дитини батьків позбавляють батьківських прав. В основному це відбувається з неблагополучними сім'ями, у яких батьки страждають на алкоголізм, наркоманію, ведуть асоціальний спосіб життя, недієздатні тощо.

І. Пеша у своїй роботі „Причини соціального сирітства та розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт в умовах трансформації українського суспільства” виокремлює наступні причини соціального сирітства:

- асоціальна поведінка батьків, поширення алкоголізму і наркоманії, і як наслідок – жорстоке поводження з дітьми;
- недієздатність батьків, у тому числі й через психічні розлади;
- передчасна смертність населення;
- збільшення кількості позашлюбної народжуваності;
- високий рівень безробіття й бідності в країні;
- збільшення кількості неповнолітніх батьків, які психологічно та матеріально неспроможні самостійно виховувати дітей;
- зростання злочинності, коли батьки відбувають покарання у місцях позбавлення волі;
- руйнування традиційних сімейних цінностей.

С. Белічева у своєму дослідженні [1] виокремлює дві групи мотивів, унаслідок яких жінки відмовляються від новонароджених дітей. Одна з них, більш числена – це важка життєва ситуація (відсутність грошей, житла, неприйняття батьків, категорична відмова від чоловіка дитини).

Інша група з явними психологічними дефектами, потребує психологічної і психіатричної допомоги. Слід, однак, зазначити, що межа між двома групами не чітка. Можна виділити також жінок, які народили дітей з вродженими дефектами, що часто є наслідком небажання мати дитину під час вагітності. Багато матерів, кидаючи своїх дітей повторюють напрацьований стереотип поведінки, так як багато хто з них на собі відчули наслідки занедбаності при живих батьках.

Поряд з визначенням основних причин та наслідків соціального сирітства, науковці наголошують на необхідності сімейного виховання як оптимальної умови гармонійного розвитку дитини. Видатні педагоги гуманісти А. Макаренко, Й. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський доводили, що сім'я є одним з найважливіших інститутів соціалізації дитини, персональним навколишнім середовищем її розвитку. Саме в сім'ї беруть початок світогляд, морально-естетичні ідеали і смаки, норми поведінки, трудові навички, ціннісні орієнтири дитини, тобто усі ті якості, які згодом становитимуть її сутність як людини.

Отже, узагальнюючи зазначене вище, основними *причинами* соціального сирітства дітей в нашій країні можна назвати: *соціально-економічні* (соціальні катаклізми, соціальна дезорганізація сім'ї, фінансово-економічні труднощі, асоціальна поведінка батьків – алкоголізм, наркоманія, злочинна поведінка тощо, непристосованість дитини до життя в суспільстві), *медико-біологічні* (несприятливий стан здоров'я дитини (порушення психічного або фізичного розвитку), відмова від дитини в пологовому будинку, смерть або невиліковна хвороба батьків дитини та інші), *психологічні* (несприятливий психологічний клімат у сім'ї, невротичні реакції, емоційна нестійкість, труднощі в спілкуванні, складність у взаємодії з дітьми та дорослими), *педагогічні* (злісне невиконання батьками своїх обов'язків з виховання дітей, негативний вплив школи тощо).

Таким чином, виконуючи мету даної статті, що полягала у соціально-педагогічному визначенні поняття соціального сирітства та категорій дітей, що його наповнюють, з'ясування причин появи та існування даного феномену, ми дійшли наступних висновків.

Проблема соціального сирітства є однією з найгостріших, масових і соціально небезпечних в Україні. З кожним роком збільшується кількість дітей, які залишилися без піклування батьків. Отже, актуальність проблеми соціального сирітства не викликає жодних сумнівів, і не тільки для представників органів влади, соціальної сфери, діячів культури, церкви, громадських організацій, а й науковців різних галузей.

Узагальнюючи різноманітні поняття, які визначають категорію дітей, позбавлених належного сімейного виховання (безоглядні, безпритульні діти, „діти вулиці” тощо), ми дійшли висновку, що жодне з них не дає можливість повно й різнобічно відобразити всі аспекти досліджуваної нами проблеми. Саме тому виникла необхідність пошуку власного виначення поняття соціального сирітства, яке об'єднало б у собі зміст і сенс усіх наявних понять. З нашої точки зору „*соціальне сирітство*” – це негативне соціальне явище, у результаті якого дитина залишається сиротою при живих батьках та в подальшому зазнає труднощі у вихованні, навчанні, спілкуванні, соціалізації та інтеграції в суспільство.

До категорії дітей-соціальних сиріт належать: „діти вулиці” (безпритульні діти, бездоглядні діти, бездомні діти); діти, від яких батьки відмовились у пологовому будинку; діти, батьки яких не відомі; діти, позбавлені батьківського піклування; неповнолітні „групи ризику”.

Основними *причинами* соціального сирітства дітей у нашій країні ми визначили: *соціально-економічні* (соціальні катаклізми, соціальна дезорганізація сім'ї, фінансово-економічні труднощі, асоціальна поведінка батьків – алкоголізм, наркоманія, злочинна поведінка тощо, непристосованість дитини до життя в суспільстві), *медико-біологічні* (несприятливий стан здоров'я дитини (порушення психічного або фізичного розвитку), відмова від дитини в пологовому будинку, смерть або невиліковна хвороба батьків дитини та інші), *психологічні* (несприятливий психологічний клімат у сім'ї, невротичні реакції, емоційна нестійкість, труднощі в спілкуванні, складність у взаємодії з дітьми та дорослими), *педагогічні* (злісне невиконання батьками своїх обов'язків з виховання дітей, негативний вплив школи тощо).

Наступному нашому дослідженню буде підлягати розробка змісту і технологій соціально-педагогічної роботи з дітьми-соціальними сиротами.

Список використаної літератури

- 1. Беличева С. А.** Основы превентивной психологии / С. А. Беличева. – М.: Наука, 1997. – 239 с.
- 2. Василькова Ю. В., Василькова Т. А.** Социальная педагогика: курс лекций : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений. – 2-е изд. – М. : Изд. центр „Академия”, 2001. – 440 с.
- 3. Дети** улицы: растущая трагедия городов. Доклад для Независимой комиссии по гуманитарным вопросам / [пер. с англ.]. – М. : Междунар. отношения, 1990. – 152 с.
- 4. Кузнецова Л. В.** Государственная социальная политика в интересах детей / Л. В. Кузнецова, М. И. Несмеянова, Е. М. Рыбинский // Социологические исследования. – 1998. – № 12. – С. 79 – 82.
- 5. Матюша І. К.** Гуманізація виховання і навчання в загальноосвітній школі / І. К. Матюша. – К. : Вища школа, 1996. – 118 с.
- 6. Основы** социальной работы : учебник / [отв. ред. П. Д. Павленок]. – М. : ИНФРА, 1999. – 368 с.
- 7. Семейное** воспитание. Краткий словарь / [сост. : Гребенников И. В., Ковинько Л. В.]. – М. : Политиздат, 1990. – 531 с.
- 8. Сидорова Л. К.** Организация и содержание работы с детьми-сиротами и детьми, оставшимся без попечения родителей / Л. К. Сидорова. – М. : Айрис-пресс, 2004. – 112с.
- 9. Слуцкий Е. Г.** Беспризорность в России: вновь грозная реальность / Е. Г. Слуцкий // СоцИС. –1998. – №8. – С. 116 – 121.
- 10. Социальная** педагогика : курс лекций / [ред. М. А. Галагузова]. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 416 с.
- 11. Соціальне** сирітство як науково-теоретична категорія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/4453/1/1Kategoria.pdf>
- 12. Юридическая** энциклопедия. – М. : Политиздат, 1991. – 453 с.

Терновець О. М. Соціальне сирітство як соціально-педагогічна категорія

У статті розглядається соціальне сирітство як одна з категорій соціальної педагогіки шляхом аналізу сучасного стану дослідження проблеми в науковій літературі; надається визначення поняття „соціальне сирітство” та категорій дітей, що його наповнюють (бездоглядні діти, „діти вулиці”, діти, які залишилися без піклування батьків тощо); з’ясовуються причини появи й існування даного феномену (соціально-економічні, медико-біологічні, психологічні, педагогічні).

Ключові слова: соціальне сирітство, категорії дітей-соціальних сиріт, причини соціального сирітства.

Терновець О. Н. Социальное сиротство как социально-педагогическая категория

В статье рассматривается социальное сиротство как одна из категорий социальной педагогики путем анализа современного состояния исследование проблемы в научной литературе; дается определение понятия „социальное сиротство” и категорий детей, что его наполняют (безнадзорные дети, „дети улицы”, дети, оставшиеся без попечения родителей и др.); выясняются причины появления и существования данного феномена (социально-экономические, медико-биологические, психологические, педагогические).

Ключевые слова: социальное сиротство, категории детей-социальных сирот, причины социального сиротства.

Ternovetz O. N. Social orphanhood as a socio-pedagogical category

The article considers social orphanhood as one of the categories of social pedagogy by the analysis of the modern condition of a study of the problem in the scientific literature; provides a definition of „social orphanhood”, and categories of children, that his fill (street children, children living on the streets, children who have remained without care of parents, etc.); clarify the reasons of appearance and existence of this phenomenon (socio-economic, medico-biological, psychological, pedagogical).

Key words: social orphanhood, the category of social orphans, the causes of social orphanhood.

Стаття надійшла до редакції 18.07.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.